

Türk Dil Kurumu Yayınları

YUNUS EMRE’NİN
VEFATININ 700. YIL DÖNÜMÜ ANISINA

ULUSLARARASI
TÜRKÇENİN ANADOLU’DA YAZI DİLİ OLUŞU
SEMPOZYUMU

12-14 Temmuz 2021

Ankara, 2021

YUNUS EMRE’NİN ŞİİRLERİNDE SEVGİ (AŞK) KAVRAMI

*Gülbanu KOSIMOVA**

Özet

Bu makale, ünlü şair, bilgin Yunus Emre’nin şiirlerindeki aşk kavramını incelemektedir. Emre’nin şiirlerinin ana teması aşk, insan, ülke ve doğa sevgisidir. “Aşk” kavramından dolayı şairin dünya görüşü ve kişiliği her şiirine yansır. İnsan niteliklerine çok değer veren şair, bunları “aşk” kavramı etrafında toplamıştır. Şair, bir kişinin iyi ve kötü niteliklerini insan eylemleri, inançları ile ilişkilendirir ve bilişsel bir “iyi insan” modeli oluşturur. En hayırlı insan, Allah’ı sevendir. Bu anlamda büyük Kazak şairi Abay, “Üç Aşk”ın bilgisi Yunus Emre’nin bilgisi ile birleştirilmiştir. “Yarattığın insanları sevgiyle sev ve Tanrı’yı tüm kalbinle sev. Kardeşim olarak bütün insanları sev ve bu, doğruluk yoludur. Bu üç iman çiçeği sevebilir.” Abay’ın kendisinden önce Yunus Emre de dâhil olmak üzere aşk şairlerinin şiirlerini okuyup ezberlediği açıktır.

Yunus Emre’nin şiirlerindeki iyi ve kötü insan modeli, onun öğretici hikmetli sözleri, insana, dosta, ahlaka dair atasözleri ile aktarılır. “Aşk” kavramını oluşturan atasözleri, kişiliği, dürüstlüğü, zekâsı, kalbi saflığı olan bir kişinin imajının ulusal doğasını ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır. Türk dilinde “aşk” kavramını oluşturan atasözleri ve sözler, Yunus Emre’nin bu şiirlerinde söylediği hikmetli düşüncelerle başlar. Daha sonraki edebî dilde, görüntülerin yaratılmasında, ulusal bilişin özelliklerinin ifadesinde, ulusal dünya görüşünü iletmek için, etnosun özünün ifadesinde, bilişin tüm yönlerinde yaygın olarak kullanıldı. Yunus Emre’nin bilge düşüncelerinin sadece Türk dilinde değil, diğer dünya dillerinin söz varlığında atasözleri, mecazlı kelimeler, deyimler şeklinde oluştuğunu söylemek güvenlidir.

Yunus Emre’nin şiirleri 700 yıl sonra olduğu kadar popülerdir ve bugün tüm Müslüman cemaati tarafından konuşulmaktadır. Yunus Emre’nin şiiri sa-

* Prof. Dr., Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi Kazakistan/Almatı, gkosym@inbox.ru

dece tasavvufi bir şiir değil, aynı zamanda kişilik özelliklerini ve hayatın ilkelerini belirleyen, ahlaki ilkeleri sıralayan didaktik bir eserdir.

Anahtar kelimeler: şiirler, aşk, kavram, dünya görüşü, bilgelik sözleri.

İnsan toplumunun en asil değerlerinden biri de “aşk” kavramıdır. “Aşk” kavramı, mantıksal ve felsefi düşünceye dayanan en önemli insan özelliklerinden biridir. “Aşk” duygusu genellikle insanların birbirine karşı nezaketinden oluşur. Yunus Emre’nin şiirlerinin ana teması aşktır. “Aşk” kavramının temel mantıksal modeli şudur: sevmek, hissetmek, inanmak, beğenmek, nezaket göstermek, Tanrı’nın gücünü, doğanın kanununu kabul etmek, gerçeği anlamak. Aşk dünyadaki tüm gücün kaynağıdır. Büyük şair Yunus Emre’nin eserlerinde “sevgi” kavramı; kalp temizliği, saflık, samimiyet, saygı, iyilik, inanç gibi insan niteliklerinin bilişsel modellerinden oluşur.

Şairin eserlerinde “aşk” kavramı sadece iki sevgili arasındaki duyguları değil, vatana, toprağa, bir annenin çocuğa, çocuğun anneye, birbirine ruhsal olarak yakın insanların arasındaki ilişkiye dayanan duyguları geniş bir felsefi anlam da ifade eder.

Emre’nin şiirlerinde insan sevgisi, dostluk yeryüzündeki hayatın özü, ölçülü bir hayatın haysiyetidir. Şiirin muhtevasına dikkat edecek olursak ilk şiirin içeriği şöyledir: “Allah tüm dünyaya nüfuz eder. Ancak gerçeği kimseye açıklanmadı. Kendin ararsan iyi olur. Dünyada doğru yoldan ayrılma, hak yolunda yürü. Başkalarını mutlu etmek için elinden gelen yap ve herkesle arkadaş ol. Kimseye zarar verme, başkalarına zulmetme. Adam ol, nazik ol.”

Emre’ye göre, “Sürgün, acı çekmek ve parçalanmak, insanlığa yapılan bir suikastır” [1,9]. Buradan, Emre’nin nasihatının sadece sıradan insanlara değil, aynı zamanda iktidardaki yöneticilere de hitap ettiği açıktır. Tanrı’nın gücü, hiç kimsenin Tanrı’nın verdiği bir hayatı cehenneme çevirmeye hakkı olmadığı fikrinde yatmaktadır. İyi bir hayat yaşamalıyız, başkalarının hayatlarını kolaylaştırmamız lazım çünkü burada yaşamaya devam edilmeyecek.

İkinci şiirdeki düşünceler: “Yüzümü yere ovarsam, yeni ayım gökyüzünde yükselir, kış ve yaz bahar olur. Hiçbir bulutun parlak ay ışığının üzerine asla solmaması gereken bir gölge düşürmesine asla izin vermeyin: dünyadan gökyüzüne pırlıltıyla serpilmiş. Sonra yeryüzünde bir ay göreceğim ve üzerine bir merhamet yağmuru yağacak. Bakış açımı düzelteceğim. Bu, Tanrı sevgisiyle aydınlanır.” diyor. Abay ise:

Ay, yıldıza sıcak rüzgar haber verip,
Hayvan neşelenir düğün için,
Beyaz battaniyesini çıkarıp,
Toprak gülümser. [2,103]

diyor.

İki şairin düşüncesindeki aşk kavramı, bütün dünyanın, bütün insanlığın aşkıdır. Şairler ne söylerse söylesin aşkla söyler. İnsan ilişkilerinin tasviri, doğaya, ana vatana, milletine ve ülkesinin kaderine olan sevgisiyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır.

Yunus Emre'nin üçüncü şiiri, onun bilgiye ne kadar değer verdiğini gösterir. Diyor ki: "Bilgi bilmektir. Bilgi kendini bilmektir. Kendini bilmiyorsan bu bilginin ne faydası var? Okumakla ne kastedilmektedir? İlk okuma gerçeği bilmektir. Bilmiyorsan "Okuyorum ve biliyorum." deme. Pek çok itaat eylemi yaptım demeyin. Gerçeği bilmiyorsan boşuna yeryüzüne geldin.

Bu şiirde Yunus Emre, "Öğretmen, gerekirse bin defa hacca git. Ama benim fikrimi bilmek istiyorsanız kalbe hac yapmak en iyisidir." [1,10]. Burada şair kalbe öncelik verir.

Dördüncü şiirinde Yunus Emre şöyle der: "Beni dinleyin sevgili dostlarım, aşk güneş gibidir. Sevgiyi hissetmeyen kalp sadece taştır. Taş kalplerde neler büyüyebilir? Dil yumuşak bir şekilde başlasa da sözcükler zehir dumanı ve öfkeden çıkar ve kısa sürede savaşa dönüşür. Aşk olduğunda ruh yanar, ateşleme sırasında bal mumu gibi erir. Taş kalpler, tüm sıcaklığın gitmiş olduğu karanlık, çetin bir kış gibidir. İşte Yunus Emre'nin düşünceleri yine Abay'ın şiirine yansır:

"İlk başta bir soğuk buzdur - akıl,
Sıcak kalp vücudu ısıtır.
Azim, ısrar, sabır,
Bu güçten çıkar, bilmen gerek.
Aklımı, gücünü ve kalbini aynı tut,
O zaman herkesten farklı tam insan olacaksın." [2, 78]

Her iki şair de sevgi ve şefkati hayatın özü, hayatın güzelliği olarak görmüşlerdir. "Aşksız dünya boştur. Aşk hayvana da ekleyin." der Abay. Ruh ve beden hem insanda hem de hayvanlarda var olduğunu, duyguların ve sevginin ise sadece insana özgü olduğunu söylerler.

Yunus Emre ve Abay'da aşk ve dostluk yakın kavramlardır. Herkes dost, kardeş olsun, bu yüzden insanoğlunu sevin, tüm kalbinizle hayatı sevin. Kalpten çıkan sevgi Allah'ı sevmekle, Allah'ı tanımakla başlar. Allah'ı sevmek, Allah'ın yarattığı her şeyi, tüm hayatı sevmek, samimiyet göstermek demektir. Abay'ın "Tanrı'nın sözü kolaydır" şiirinde, üç aşktan ilki Tanrı'ya adanmıştır. Diğer tüm aşkların hepsi "Allah razılığı için sev" denilen ilk aşkla başlar. İkinci aşk, "Bütün insanları kardeş olarak sevin" dediğindeki ikinci aşk, Allah'ın hikmetidir. "İnsanı sev, Allah'ın hikmetini hisset, hayatta bundan başka ilginç olan ne var?" (s. 233). "Sevgiyle yarattığın insanı sev ve Allah'ı bütün kalbinle sev." (s. 247). Abay'ın şiirindeki üçüncü aşk, adalet aşkıdır.

Adalet insan yaşamının temelidir. “Adalet ve rahmet kimde varsa işte o adam dünyaya yakışır.” (s. 164) veya “Adalet ve rahmet bereketin gıdasıdır, gördüğün her yerde ona yardım et.” (s. 213) [2].

Yunus Emre'nin şiirlerinde adalet, gerçeğin tanınmasıyla başlar. Diyor ki: Tanrı'nın gerçeğini bilen insanlar bir okyanustur, adananlar o denizde boğulmalıdır, bilge adamlar da. Onlara dalış gerekir. En iyi takıyı ortaya çıkarmak için, derinliklerdeki incileri tekrar bulmak için büyüklere döndük. Sadece bir kuyumcu bilecek bu incilerin değerinin ne olduğunu. Sonra şair dedi ki: “Muhammed Tanrı'nın farkına vardı ve Tanrı'nın gerçeğini kendi içinde gördü. Görülecek gözler olduğu sürece Tanrı her yerdedir. Kitaplar bilge adamlar tarafından düzenlenir. Beyaz sayfalara siyah sözcükler koyanlar; Kutsal Kitap'ımın tüm bölümleri gerçekten sevgi dolu yüreklerde yazılmıştır.” Bu yollarda gerçeği tanımak böylece adil olacak. “O gerçek, sevmekten belli olur.” denilmiş. Böylece yeri, gökyüzünü, insanı, dili ve bilgiyi Allah'ın yarattığını şöyle açıklar: “Gündüz ve gece, gezegenler, mukaddes levhalarda yazılı sözler, Musa'nın yükseldiği tepe, tapınak, İsrail'in çalgısı... Biz onları bedende gördük. Tevrat, Mezmurlar, İncil, Kuran... Bu kitaplar ne diyor: Biz bedendeyiz. Biz beden içindeki her şeyi bulduk.”

Sekizinci şiirde Yunus Emre şöyle der: “Sağırılar sessizliği dinlesin. Ruhun bunu anlaması gerekiyor. Sevdik, aşık olduk. Sevidik, sevgili olduk. Tanrı insanları 72 dile ayırdı ve sınırlar ortaya çıktı. Yedinci şiirde “Hep Allah'ın ismini söyleyelim. Bakalım Rabb'im ne yapacak. Her zaman Allah yolunda yaşayalım.” denilmiş [1, 14]. Yani Yunus Emre'nin tanıdığı gerçek budur. Bu hakikati görebilmek ve hissedebilmek akıl, ilim, şuur, gönül işidir.

Emre'nin beşinci şiirinde “Mezarlarda milletlere rastladım. Aralarında inanılmaz cesarete sahip olanlar kudretli ve büyükçe orada yatıyordu. Bazıları yaşlı ve bazıları genç kahramanlardı. Bakanlar, öğretmenler, herkes gider. Günleri artık gecenin sancılarına sıkışmış durumda burada diğer ölüm köleleriyle birlikte yatıyorlardı. Gittikleri yol her zaman düzdü. Ellerinde kalemle yazmayı biliyorlardı. Bülbüller gibi dilleri gerçekten şarkı söylüyordu. Bilge ve cesur insanları gömdüler. Bu kahraman liderler öldüğünde her şey sevgili ve alçak ağladı. Her mezarda kırık bir yay, yiğit adamlar başıboş oklar gibi yere düştüler. Atları bir toz bulutu açtı, davulcular yüksek sesle atarak yanlarından geçtiler, güçleri karayı ve denizi gururlandırmıştı. Asil efendiler şimdi ölüm mağaralarında yatıyor.” [1,11].

Bu arada Abay'ın “İnsan bugün insan, yarın toprak ama bugünkü hayat insanı kandırır. Yarın nerede olduğunuzu bilmiyorsunuz, ölmek için doğdunuz, bir düşünün.” (s. 176) [2]. İki şairin ortak görüşlerini anlıyoruz. Bu sonuçlar şöyledir: “Hayat geçicidir ve çoğu insanlar da çoktan toprak olmuştur. Doğum ve ölüm yaşamın iki ucudur, Tanrı'nın işidir. Sana verilen hayatta

düşme, ayağa kalk, insan ol.” Yunus Emre de dâhil olmak üzere Doğu şiirini inceleyen Abay’ın düşünceleri Yunus Emre’nin düşüncesindeki “Hayatın tüm anlamı sevgi, sıcaklık ve nezaket içindedir. O, Allah’ın doğru yolundadır.” sonuçlarıyla aynıdır.

Yunus Emre dokuzuncu şiirinde:

“Kanunlarımız diğer kanunlardan farklıdır.

Dinimiz benzersizdir.

Kanunlarımız yetmiş iki mezhepten farklıdır.

Bu dünyada ve ahirette çeşitli işaretler bize rehberlik ediyor.

Yunus, ruhunu yenile. Dost olarak hatırla. Bu gücü bil. Aşkın kulaklarını dinleyin.” der.

Onuncu şiirinde:

“İçki hakikatten geliyor, biz içtik Allahuekber.

Ve biz güç okyanusunun üzerinden yelken açtık ve Allahuekber.

O tepelerin ve meşe ormanlarının ötesinde, o bağ ve bahçelerin ötesinde sağlık ve sevinçle geçtik ve Allahuekber.

Kanatlar büyüdü ve kuş oldu, birbirimizle evlendik ve uçtuk, Allahuekber

Hangi ülkeye geldik, bütün kalplere, tüm insanlığa, bize öğreten Te-bük’ün anlamlarını ektik ve Allahuekber.

Buraya gelin barışalım, birbirimize yabancı kalmayalım.” [1, 15] diye sonuçlandırır.

Yunus Emre’nin şiirlerinin ana anlamı Türkçedeki “Sevelim ve sevelim” anlamına gelmektedir. Yunus Emre’nin şiirleri genellikle insanın Yaradan ile ilişkisinden, evrensel değerlerden, insan ve sosyal dünya arasındaki ilişkiden bahseder. Bütün bu konular, tasavvuf düşüncesinin temeli ve aynı zamanda insan idrakinde doğru düşünme ilkesidir.

Yunus Emre’nin çalışmalarının önemli bir özelliği, insani değerlere olan sevgisidir. İnsan sevgisi ve sosyal bölünmeler ve toplumlar arasındaki barışçıl ilişkiler, kalkınmalarına önemli katkı sağlayan ülkeler arasındaki küresel iş birliğinin yanı sıra özgürlük konularıdır. Şair bunu sembollerle aktarır.

“Aşk çağırdığında ben nereye geleceğim?

Benim çağırımı dinleyin, ben her şeyi bıraktım.

Aşkın çağrısıyla her şeyden vazgeçin.

... Ben evimi terk ediyorum, eksiklerimi bırakıp,

- Ben kaderi aşkın çağrısıyla arıyorum.

Dağlarda gezip ağlıyorum,

Sevgi, aşkın çağrısıyla acı çekiyorum.

- Aşkın çağrısıyla tüm acılara katlanırım.” [4]

Yunus Emre'nin şiirlerinin ana fikri, gerçek varlığın özünü anlamak, ruhu sevgiyle doldurmak, yeryüzündeki yaşamın sevincini hissetmek, sevgiyle yaşayabilmektir. Nasıl yaşayacağını bilen, dünyayı severek güce yaklaşır. Maddi zenginlik, insan varlığının ana amacı olmamalıdır çünkü maddi değerler bir kişiyi yalnızca ilahi ilkelerden uzaklaştırmakla kalmaz, aynı zamanda onu kutsal bir insan olma fırsatından da mahrum eder. Orta Çağ mistik İslam felsefesine göre kutsal insan, kendisiyle ve dış dünyayla uyum içinde yaşayan, tüm insanları hatta düşmanların da dost olarak gören kişidir. Herkes küçük bir evrendir ve Tanrı sonsuzdur. Gerçek bir insan akıllı, sıradan, cömert, olgun bir insandır. Ölüm ise bedenden çıkan ruhun Allah'a görünmesidir. Ölüm, sadece beden ve ruhun ayrılmasıdır.

Yunus Emre'nin hikmetini şuradan görebiliriz:

“Senden sana varur yolum senden seni söyler dilüm
Allah sana irmez elüm bu hikmete kaldum tana

Ben ‘ışkundan ırılmayam dergâhundan sürülmeyem
Bundan dahı giderisem senün ile varam sana

Ol dost bizi viribidi var dünyayı bir gör didi
Geldüm gördüm bir ârâyış seni seven kalmaz ana

Kullarına va'deyledi yarınki gün görnem didi
Ol dostların sevindüğü yarınım bugündür bana” [3,16]

O, insanın ruhsal gelişiminden, bilgeliğe giden yoldan kendini örnek vererek bahseder ve insanları birbirini sevmeye, saygı duymaya ve birbirini anlamaya çağırır:

Gideridüm ben yol sıra yavlak uzamış bir ağaç
Böyle latîf böyle şîrîn gönlüm eydür bir kaç sır aç

Böyl' uzamak ne ma'nîdür çünkü bu dünyâ fânîdür
Bu fuzûllık nişânıdır gel beri miskînlige geç

Böyle latîf bezenüben böyle şîrîn düzüñüben
Gönül Hakk'a uzanuban dilek nedür neye muhtâc

Ağaç karır devrân döner kuş budaga bir kez konar
Dahı sana kuş konmamış ne güğercin ne hod duraç. [3,27]

Yunus Emre hayatın, zamanın fâniliğinden, ihanetinden bahseder ve bu hayatta sadece aşkın sonsuz olduğunu söyler. İnsanların hayvanlardan farkının sevgi olduğunu Abay da söylemiştir. Abay'ın “Sevgisiz dünya boştur, hay-

vana onu ekleyin.” düşüncesi Yunus Emre’nin şiirlerinin ana temasıdır. Şair, aşağıdaki dizelerinde yalnızca aşkın sonsuz olduğunu söyler:

“Ko ölmek endişesin ‘âşık ölmez bâkîdür
Ölmek senün nen ola çün cânun İlâhîdür

Ölümden ne korkarsın korkma ebedî varsın
Çün kim işe yararsın bu söz fâsid da’vîdür” [3,36].

Yunus Emre ve Abay’ın eserlerindeki “aşk” kavramı herkeste ortaktır, yaşamdaki insan ilişkilerinin çeşitliliğine ve insanların Allah’a olan tutkusuna dayanan aşkın önemini anlamak mümkündür. İki şairin eserlerinden “aşk”ın insani niteliklerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Yunus Emre’nin vasiyetlerindeki ana konuların merkezinde yer alan kavramlar; Yusuf Balasagun’un *Kutadgu Bilig*’in ana karakterleri olan Gündoğdu, Aydıldu, Övülmüş, Uyanmış simgelerinde verilmiştir [5]. Gündoğdu simgesindeki adalet, Aydıldu simgesindeki zenginlik, Övülmüş simgesindeki zekâ ve bilgi, Uyanmış simgesindeki kanaat, Yunus Emre’nin eserinin temelidir. Bu ortaklıktan doğan fikir, Türk halklarının geleneklerindeki eski kavramlarla iç içedir. Eski Türk inançları doğa, Allah’ın yarattığı tabiat olayları sevgisiyle başlar. Bunlar, tüm insanlığın arzu ettiği mutluluğun dört direğidir: Biri adalet, disiplin, dürüstlük; ikincisi insanlığın refahı, mutlu bir yaşam; üçüncüsü Tanrı’nın her şeyi sevgiyle yarattığı anlayışına götüren bilgi; dördüncüsü kanaattan kaynaklanan şefkat ve sadakadır.

Muhtemelen bu nedenle Mustafa Tatcı, onun eserini şiiri az, uyum gösteren harika bir stil, didaktik olayları anlatan, insani değerleri öne çıkaran felsefi kavrama öncelik veren bir destan olarak görmektedir [3,3].

Yani bilgelik destan Doğu edebiyatında, Doğu medeniyetinde uzun süredir vardır. Yunus Emre destanları bizi Allah’ı sevmeye, Allah’ın yarattığı olguları sevmeye, Allah’ın hayat verdiği insanları sevmeye, tabiat kanunlarını sevmeye, dünyaya can veren anneyi sevmeye, dostluğu sevmeye, adaleti sevmeye çağırır. Yunus Emre’nin şiirleri genellikle insanın Yaradan ile ilişkisinden, evrensel değerlerden, insan ve sosyal dünya arasındaki ilişkiden bahseder. Şairin eserinin ana temaları insan, yüce güç, varlık birliği, hayat sevgisi, barış, dünya, ölüm, sorumluluk, olgunluk, sadelik, tevazu, cömertliktir.

Evren; toprak, su, ateş ve rüzgârdan oluşur. Bu dört elementin tümünü ve insanın kendisini de Tanrı yaratmıştır. Daha sonra bu dört elementi kullanarak farklı canlılar yaratmıştır. Tanrı ile insan arasında ayrılmaz bir bağ olduğu için insan sevgi yoluyla en yüksek zirvelere çıkar. İnsanın maddi dünyadaki varlığı, bedeninin ilahi ruhtan ayrılması anlamına gelir. Bu bölünme, ömür boyu Yüce Tanrı ile bir olma arzusuna yol açar. Yunus Emre’ye göre aşk, insanı Allah’a ve tüm yarattıklarına yaklaştıran bir duygudur.

Aşk bilgelik ve mükemmellik gerektirir. Allah'ın lütfundan ve ilahi nurdan yoksun bir ruhta sevgiye yer yoktur. Sevgi duygusu, tüm canlıları birbirine bağlar ve Tanrı'nın dünyasına giden yolu açar. Gerçek aşk, gerçek dostluk gibi, her zaman özverilidir. Türk halklarının manevi birliğini korumak için tüm Türk halklarının ortak kodunu unutmamalıyız. Onun temeli Yusuf Balasagun'un *Kutadgu Bilig*'inde,

Yunus Emre'nin *Divan*'ında, Hoca Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet*'inde ve Abay'ın *Tam İnsan*'ında yer alır. Bu ilim, tüm Türk halklarını ahlak ilkeleri doğrultusunda bir araya getiriyor ve bence bu cömertlik iliminden yola çıkarak gençleri Türkçülük fikriyle birleştirmemiz gerekiyor.

Kaynaklar:

1. “Eski Türk Şiirinden: Yunus Emre, Ahmed Paşa, Mahmud Abdalbaki, Yusuf Nabi, Ahmed Nedim”, Türkçeden çev.: Irina BOROLİNA, Olzhas SÜLEYMANOV'un açış konuşması, 1978, s. 9-76.
2. *Abay Kunanbayev*, iki ciltlik eseri, C I, Almatı 1986.
3. *Yunus Emre Divanı*, haz.: Mustafa TATCI, www.kulturturizm.gov.tr
4. <https://www.livelib.ru/quote/325528-literatura-vostoka-v-srednie-veka-sazanova>.
5. CÜSİP BALASAGUN, *Kutadgu Bilig*, Almatı 1986.